

ОД ДОМАЋИНА - ДО БЕСКУЋНИКА!

Историјска је чињеница да поступци неправде у области аграрних односа не потичу од власти Краљевине Југославије, јер је добро познато да се за време Османлијског царства ово питање на територији Косова и Метохије решавало на штету српског дела становништва, које је било претворено у чивчије.

У периоду 1918-1941. укидају се феудални односи, а независно од националне припадности чивчије постају власници земље коју су обрађивали.

После ослобођења територије Косова и Метохије 1944. започео је процес повратка избеглица на своја имања, која су морали да напусте за време фашистичке окупације.

Одређени број поседа насељеника заузеле су Шиптари и нису им допуштали да се врате на своја имања, са изговором да су они били власници тих поседа пре спровођења аграрне реформе, и колонизације у предратној Југославији.

Национални комитет ослобођења Југославије је 3. марта 1945. године донео Одлуку бр. 153 о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења.

... разлози који су и за то време били недовољно уверљиви, а правно неутемељени и неодрживи.

...(наводно, прим. прир.) ...да се оваквим поступањем наноси штета колоницима, јер се излажу трошковима и неприликама, с обзиром да још нису створени услови за њихов повратак...

Разлози због којих се приступило насељавању Јужних крајева:

1) нужна потреба збрињавања сиромашног становништва, које је у ослободилачким ратовима запало у тешку беду и немаштину;

2) велике и неискоришћене али за обраду подесне површине пољопривредног земљишта (утрине, плодно шумско тло, напуштена земљишта приватних власника, одметничка имања и сл.);

3) позната историјска чињеница да су Косово и Метохија били од давнина чисто српски и насељени српским живљем, који је током времена, а посебно у дрогој половини XVIII века и почетком XIX века потиснут најездом арнаутских племена (шиптарских, односно албанских) која су се спуштала са неплодних албанских планина и потпомогнута од стране турског режима постепено заузимала и освајала плодна српска земљишта у равницама Метохије и Косова. Дотадашњи власници земље – Срби, под притиском шиптарске најезде и отоманске силе, напустили су своја имања и исељавали се у Србију. Они који су остали постали су робови, чивчије и измећари узурпаторима и насилницима. Због тога се по ослобађању ових крајева од турске власти наметнула императивна потреба да се са историјских и националних разлога, бар делимично, колонизацијом репарира ова историјска неправда и да се бар један део узурпиране земље поново врати српском живљу.

Прилике на Косову и Метохији за време Другог светског рата

Косовско-Метохијску област су 1941. окупирале Немачка, Италија и Бугарска. Већи део ове области окупирала је Италија (целу Метохију, Дреницу и већи део Косова) и Краљевским указом и Указом краљевског намесника од 12. августа 1941. анектирала Албанији, односно тзв. Великој Албанији.

У немачку окупациону зону ушла су три среза: косовско-митровачки, вучитрнски и лапски (подујевски). Бугарска је окупирала један део гњиланског среза северно од села Пасјана, део витинског краја, Качаник и Сиринићку жупу. Окупацијом Косова и Метохије почињу за колонисте, али и за домороце (неалбанце), тешки дани.

Немци су окупирали Косово, а затим улазе италијанске окупационе групе, испред којих наступају качачке дружине и други колаборационистички елементи, палећи насељеничка села око Призрена, Пећи и Дренице.

У насталим околностима насељеницима (колонистима) је једино преостало да понесу што се понети може, да спасавају голе животе и пруже оружани отпор непријатељу. Балисти пљачкају и пале насељеничке куће у удаљеним селима ђаковичког среза, тако да су успели да од априла до јуна 1941. попале и опљачкају већину села у Метохији и Дреници. Једино су се одржала села Витомирица и Добруша. Међутим, већ у јесен 1941. била је спаљена и Добруша.

Још у време упада фашистичких сила 1941. у Југославију један део бивших власника-господара (ага и бегова) нису више признавали пресуде аграрних судова, иако су на основу њихових пресуда примили накнаде у готовом новцу, већ су поједине обрађиваче отерали са земље и исту поново узели у своју власт или, уколико су обрађиваче задржали на земљи, тражили су од њих плаћање хака (ренте) као за време турске владавине.

Положај домородаца неалбанског живља и колониста који су остали на територији Косовско-метохијске области био је изузетно тежак. Влада „Велике Албаније“ и Немачка увеле су половином 1941. чивчијске односе у својим окупационим зонама, док у бугарској окупационој зони ови односи нису никад уведени. „Одлучујући отпор поновном увођењу чивчијских односа пружиле су чивчије Албанци, јер су се осећали превареним. Истицали су да им је бивша југословенска власт признала право на земљу, а „нова албанска власт“, иако се показује „ослободиоцем“ намеће им обавезе које их подсећају на тешке дане из времена турске власти. Они који су били компактнији, а ага и бег чија је земља, није био у квислиншким органима власти, одбијали су да плаћају феудалне обавезе.

Насељеници били су у тежем положају него чивчије Албанци. Нову власт сматрали су окупаторском и морали су да извршавају све обавезе према агама и беговима пошто су им обећавали какву-такву заштиту од пљачкашких група, будући да су били економски заинтересовани да ови остану на њиховим имањима.

Аге и бегови проширују своја права и на насељеничка села у близини њихових имања, на утрине и шумско земљиште. Приликом убирања „петине“ имали су пуну подршку окупаторске власти, која им је стављала на располагање полицију и војску“. На тај начин, положај косовског сељака био је сличан оном у време турске владавине, с обзиром да је морао да испуњава обавезе према агама и беговима.

Након капитулације Италије и проширивањем немачке окупације на целу Косовско-метохијску област, исељавање насељеника (колониста) се појачава, нарочито крајем 1943. и почетком 1944. У овом периоду основана је шиптарска терористичка организација, која је притисцима, претњама, премлаћивањем и убиствима присиљавала колонисте, али и староседеоце неалбанског живља, да се селе. Ова организација је за своје поступке имала прећутну сагласност квислиншке власти.

Повратак насељеничких породица на своје поседе

Након ослобођења територије Косова и Метохије започео је процес повратка избеглица на своја имања, која су морали да напусте за време фашистичке окупације. Најпре то чине оне породице које су се за време рата склониле у градовима и у већим селима ближе градовима Косова и Метохије, који су били у мањој мери разарани од домаћих издајника. Убрзо је уследио повратак породица које су избегле у Србију и Црну Гору. Међутим, одређени број поседа насељеника заузели су Шиптари и нису им допуштали да се врате на своја имања, са изговором да су они били власници тих поседа пре спровођења аграрне реформе, и колонизације у предратној Југославији. С друге стране, повратници су тврдили да су земљу и непокретности добили законским путем и да су они власници спорних поседа. Овај проблем се заоштравао са повратком већег броја избегличких породица и претио да прерасте у међунационални сукоб.

Историјска је чињеница да поступци неправде у области аграрних односа не потичу од власти предратне Југославије, јер је добро познато да се за време Османлијског царства ово питање на територији Косова и Метохије решавало на штету српског дела становништва, које је било претворено у чивчије.

Занемарљив проценат Шиптара имао је положај чивчија. С друге стране, искључиво Турци и Шиптари били су феудалци. У периоду 1918-1941. укидају се феудални односи, а независно од националне припадности чивчије постају власници земље коју су обрађивали.

Забрана повратка насељеника на своје поседе

Због озбиљности ситуације која је настала повратком колониста на своја имања и могућности да прерасте у међунационални сукоб између Срба и Црногораца с једне стране и Шиптара с друге стране, истовремено тражећи да се добије у времену како би целовито разрешио настали проблем, Национални комитет ослобођења Југославије је 3. марта 1945. године донео Одлуку бр. 153 о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења. У Одлуци су изнети разлози за њено доношење, који су и за то време били недовољно уверљиви, а правно неутемељени и неодрживи. Наиме, у Одлуци се констатује да се

„у последње време без одобрења народних власти примећује враћање и пресељавање породица насељеника (колоништа) које су раније биле насељене у Македонији, Косову, Метохији, Срему и Војводини“.

Затим се наводи да се оваквим поступањем наноси штета колонистима, јер се излажу трошковима и неприликама, с обзиром да још нису створени услови за њихов повратак у ранија насеља.

У другом делу Одлуке донето је решење Повереника унутрашњих послова бр. 343. којим је утврђено:

„1) привремено се не дозвољава враћање колониста у њихова ранија места живљења и нека сви остану на својим местима, с тим што ће им Народно-ослободилачки одбори указивати даље сваку помоћ;

2) пошто ће питање колониста бити решено посебном Уредбом, то ће бити благовремено обавештени ко ће, када и у који крај државе моћи да се пресели“.

Извршење Решења бр. 343. је поверено повереницима унутрашњих послова федералних јединица.

Одлука, односно садржина решења о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења може се довести у питање из неколико озбиљних разлога.

Први,

Одлуком се директно и индиректно, али и фактички признало и прихватило протеривање насељеника за време рата од окупатора и квислинга на територији Македоније, Косова и Метохије, што је било историјски, правно и политички недопустиво. Такође, Одлуком се прихватило стање у области аграрних и својинских односа које је успостављено од стране окупатора и домаћих издајника. Стање створено за време окупације, било насилним путем појединаца, било одлукама окупатора и домаћих издајника, није се смело ни у ком случају прихватити, јер је то било у супротности са моралним схватањем. На овим принципима заснована је и одлука АВНОЈ-а бр. 132 од 3. фебруара 1945., о укидању правних прописа донетих од стране окупатора.

Други,

садржина Одлуке је била у супротности са слободом кретања грађана на целој територији Југославије, а дискриминисала је само породице колониста - насељеника који су раније живеле у Македонији и на Косову и Метохији.

Трећи,

иако је Одлука имала атрибут „привремене забране враћања колониста у њихова ранија места живљења“, убрзо ће се показати да ће њена садржина пресудно утицати на будуће доношење прописа о овом питању и да се одређени број колониста никад не врати на своја имања, која су стекли легалним путем. Одлука је имала за последицу трајно онемогућавање враћања колонистичких породица на своја имања, које су у поступку ревизије изгубиле сву земљу, као и њихово пресељење у Војводину.

Четврти,

Одлуком се колонисти (насељеници) лишавају права да запоседну своја имања која су им силом и бруталношћу одузета од балиста, уз благослов окупатора, односно „привремено“ им се забрањује да се врате на своје поседе. Штавише, у изреци Решења бр. 343 изричито је предвиђено да ће питање колониста бити решено посебном Уредбом и биће благовремено обавештени ко ће, када и у који крај државе моћи да се пресели.

Пети, најдрастичнији прекршај којим се одликује Одлука огледа се у безобзирности према одвајкада стандардним правилима међународног права, која су осудила депортације и насилна пресељења са окупираних територија, те таква дела уврстила у међународне злочине. „У том периоду на десетине хиљада избеглица из Македоније, Косова и Метохије напуштало је у бекству своја огњишта и селило се у Србију и Црну Гору, спасавајући голе животе.

Под окриљем талијанског окупатора, квислиншка великоалбанска власт предузимала је денационализацију и прогон становништва неалбанског порекла, а пре свега Срба и Црногораца“.

Шести, чињеница која баца сумњу на легалитет Одлуке је што је председник НКОЈ-а 5. марта 1945. поднео оставку овог органа АВНОЈ-у, како је то иначе било предвиђено Споразумом Тито-Шубашић од 2. новембра 1944. У том акту није назначено кад ступа на снагу иако је Закон о распуштању НКОЈ-а донет 7. марта 1945. а ступио је на снагу даном објављивања. Ипак, тај период од 5-7. марта није смео да буде искоришћен за доношење ове одлуке од једног органа у оставци када је непосредно идућег дана требало створити јединствену владу ДФЈ.

Практично НКОЈ је донео ову одлуку још за време трајања рата. „На тај начин објективно овај орган амнестира злочин прогона Срба и Црногораца са Косова уместо да осуђује тај поступак који их је довео до тога да напусте своја огњишта, тј. денационализацију, депортацију и насилни прогон“.

Седми, Одлука је и са формалне стране необичајена, јер је исту донео НКОЈ а препустио је да је потпише повереник унутрашњих послова - Владо Зечевић.“

Осми, чињеница је да су се прве партијске ћелије на Косову и Метохији формирале од колониста и насељеника као и да се велики број овог становништва за време Другог светског рата борио на страни Народно-ослободилачке војске Југославије. Утолико теже може да се разуме поступак који је учињен према овом делу становништва доношењем Одлуке бр. 153.

Девети, о основној садржини Одлуке одлучивали су највиши органи КПЈ.

Неспорно је да је Одлука бр. 153 имала полицијски карактер, с обзиром на садржину Решења бр. 343 и чињеницу да је потписана од стране повереника унутрашњих послова. Решење К. бр. 175 Министра унутрашњих послова је са формално-правне и садржинске стране било акт полицијског карактера. Такође, Одлука бр. 153 је вероватно у моменту доношења имала одређени полицијски значај за територију Косова и Метохије, јер се у овој области у том тренутку сламала побуна домаћих издајника. Међутим, да се желело да карактер овог акта буде искључиво полицијски у напред изнетом смислу, онда је сигурно да његова важност никада не би била протегнута за територију Војводине и Македоније, а био би убрзо укинут и за Косовско-метохијску област. Осим тога, такав акт би донео министар унутрашњих послова самостално или заједно са надлежним војним властима.

„У среском комитету у Сувој Реци били су Садик Мемет, члан Призренске лиге, Ђамил Јемир, такође члан Призренске лиге, Браим Авдуљ био у SS-дивизији, Мухамед Вејсељ, хоџа, иначе и он члан Друге призренске лиге. Поред осталог, они су захваљујући опортунистичком ставу руководства успели да насељеницима, који су 1941. године протерани са својих огњишта, забране повратак на своја имања, што је био случај и у осталим деловима Косова и Метохије. То је време када многи Шиптари дезертирају из Југословенске армије“.

На основу члана 13. Закона од 24. маја 1945. савезни министри правосуђа, индустрије, трговине и снабдевања и пољопривреде донели су 20. јула 1945. Упутство за спровођење Закона о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача. Одредбом члана 16. ове уредбе било је предвиђено:

„Питање враћања колониста у Македонији и на Косову и Метохији у посед земље која им је додељена до 6. априла 1941. регулисаће се посебним законом. Ово важи само за пољопривредна имања на селу, а не и за куће и имања по градовима, који се имају вратити лицима која докажу да су право власништва на тим кућама и имањима у градовима стекли пре 6. априла 1941. године“.

Док је трајао поступак доношења прописа, Министарство колонизације је готово свакодневно добијало телеграме од Министарства социјалне политике и Федералне владе Македоније, којима је захтевано да се хитно реши питање пребацивања насељеника - избеглица са Косова и Метохије, који су пре последње наредбе Министарства унутрашњих послова кренули са породицама преко Скопља у своја ранија места живљења. Обласни одбор за Косово и Метохију је ове породице враћао, у неколико случајева, са железничке станице у Качанику не одобравајући им повратак.

„Враћени од Космета смештени су по вагонима на железничкој станици Скопље, где без средстава живе врло бедно. Код њих се јављају болести и постоји бојазан да зараза узме шире размере. При томе вагони су потребни војсци и они ће бити приморани да под ведрим небом проведу још неподношљивији живот у ишчекивању Закона, којим ће се поред осталих и ово питање регулисати.

Није потребно наглашавати како ово одуговлачење и овакви поступци према насељеницима поразно делују на ове несретне људе, који годинама лутају по Србији као бескућници и ако је међу њима већи број таквих, који су куповином долазили до својих имања.

Љубиша ДАБИЋ

(Преузети су делови из обимне студије: ЕЛАБОРАТ О РЕВИЗИЈИ АГРАРНЕ РЕФОРМЕ И КОЛОНИЗАЦИЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ, која је припремљена за штампу)

⁹ Владо Зечевић (Никшић, 1903-Београд, 1970) био је православни свештеник који је скинуо мантију и обукао партизанску униформу. (продом веру за вечеру) Био је већник Авној-а и први Брозов министар унутрашњих послова.

ШТИП

Јато наших коњаника када у
Штип хучно слете
У језиви час поноћни устадоше
мртве чете:
Ми смо с ваших поља биље
Што га студне хумке скрише –
Не дајте нас, браћо, више
Туђинима под окриље,
О, тако вам дана славе
И сабаља и заставе!

Препланули ескадрони што
Тиквешом вихорише
Десницама расеченим заводњеле
очи скрише:
Никад више!
Никад више!

И час глухи када небо огњевима
звезда плане
Разби топот витезова у налету за
Кочане.

А за њима
Беле сени полетеше:
Тако Срба више беше
У осветним облацима.
Све до зоре плаволике
Шкрипале су њихне кости
И шаптали коњаници
У занетој самилости:
Бог да прости!
Бог да прости!

Милосав ЈЕЛИЋ

(Србијански венац, Лестве,
Косовска Митровица, 2019)